Задоя Костянтин Петрович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Вирішення питання про долю речових доказів та документів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року як правовий захід, відмінний від спеціальної конфіскації

З набранням чинності Законом України „Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України” від 18.04.2013 № 222-VII (далі — ЗУ від 18.04.2013 № 222-VII) поняття “спеціальна конфіскація” отримало офіційну “прописку” у кримінальному процесуальному законодавстві. До 15 грудня 2013 року ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі — КПК) та ст. 81 Кримінально-процесуального кодексу 1960 року (далі — КПК 1960 року) зазначеного поняття не містили, а натомість оперували, відповідно, формулюваннями “питання про долю речових доказів і документів.... вирішується” та “питання про речові докази вирішується”. При цьому зміст правових наслідків, “прихований” за цими формулюваннями, щонайменше частково, у теорії кримінального права позначався назвою “спеціальна конфіскація” [1, с. 586-587; 2, с. 13].

Оскільки ЗУ від 18.04.2013 № 222-VII передбачив також і нормативне закріплення положень про спеціальну конфіскацію у Кримінальному кодексі України (далі — КК), доповнення положень кримінального процесуального закону згадками про спеціальну конфіскацію було цілком логічним кроком з боку законодавця. У такий спосіб він до певної міри узгодив відповідні нормативні орієнтири КК та КПК. Однак, з іншого боку, ч. 9 ст. 100 КПК продовжує містити вказівку й на необхідність “вирішення судом питання про долю речових доказів і документів”. У зв'язку з цим видаються актуальними такі взаємопов'язані між собою запитання: а) чи тотожні за своєю юридичною природою спеціальна конфіскація та такий правовий захід як “вирішення питання про долю речових доказів та документів”; б) чи є коректним підхід законодавця, який на рівні кримінального процесуального закону розмежовує спеціальну конфіскацію та “вирішення питання про долю речових доказів та документів”?

Як зазначалось вище, до набрання чинності ЗУ від 18.04.2013 № 222-VII теорія кримінального права традиційно виходила з того, що на рівні ст. 100 КПК та ст. 81

© Задоя К.П.

КПК 1960 року законодавець веде мову про спеціальну конфіскацію, а відтак — остання фактично ототожнювалась з вирішенням питання про долю речових доказів (документів). На даний момент подібний підхід видається надто спрощеним. Ст. 100 КПК у чинній редакції потребує ретельного аналізу у системному зв'язку зі ст.ст. 96-1, 96-2 КК.

Останні положення кримінального законодавства прямо та конкретно визначають:

а) фактичну підставу для застосування спеціальної конфіскації — вчинення особою злочину або суспільно небезпечного діяння, вчиненого неосудною особою чи особою, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність;

б) межі застосування даного заходу кримінально-правового характеру — спеціальна конфіскація застосовується лише у випадках вчинення суб'єктом видів злочинів, перерахованих у ст. 96-1 КК, або ж у випадках вчинення особою суспільно небезпечних діянь, передбачених положеннями Особливої частини, вказаними у ст. 96-1 КК;

в) власне правовий зміст спеціальної конфіскації — коло предметів, що можуть бути вилучені в особи за рішенням суду.

Таким чином, положення ст. 100 КПК у чинній редакції в частині згадок про спеціальну конфіскацію мають розумітись лише з урахуванням вищеперерахованих особливостей змісту ст.ст. 96-1, 96-2 КК.

Як наслідок, розмежування законодавцем на рівні положень кримінального процесуального закону спеціальної конфіскації та "вирішення питання про долю речових доказів та документів" видається небезпідставним, оскільки кожен із цих заходів має свій особливий правовий зміст.

По-перше, відповідно до п. 1) ч. 9 ст. 100 КПК підлягають "конфіскації" гроші, цінності та інше майно, які "зберегли на собі сліди кримінального правопорушення". Оскільки ч. 1 ст. 96-2 КК не передбачає, що до подібних предметів може бути застосована спеціальна конфіскація, їх примусове вилучення в особи, очевидно, має розглядатись як "вирішення питання про долю речових доказів". При цьому відзначимо, що вживання у даному випадку в кримінальному процесуальному законі слова "конфіскуються" є вельми сумнівним.

По-друге, п. 4) ч. 9 ст. 100 КПК встановлює, що майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, а у разі необхідності - передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання. Оскільки відповідно до ст. 96-1 КК спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави певних предметів, передача останніх до криміналістичних колекцій експертних установ або

© Задоя К.П.

заінтересованим особам, очевидно, має іншу юридичну природу і також має розглядатись як складова “вирішення питання про долю речових доказів”.

По-третє, відповідно до п. 5) ч. 9 ст. 100 КПК гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, які підлягають поверненню власнику (законному володільцю), у випадку невстановлення останнього переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку. Оскільки ч. 5 ст. 96-2 КК прямо виключає можливість застосування спеціальної конфіскації до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у цій статті, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю), передача таких предметів у власність держави також має відмінну від спеціальної конфіскації юридичну природу.

По-четверте, як відзначалось вище, на рівні ст. 96-1 КК законодавець обумовив можливість застосування спеціальної конфіскації лише вчиненням обмеженого кола видів злочинів. Тим не менш, у цілому ряді санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК містяться вказівки на конфіскацію предметів, знарядь або засобів вчинення злочину (див. ст. 201, 239-1 КК тощо). Такі правові наслідки, очевидно, не повинні розглядатись як прояви спеціальної конфіскації de lege lata. Тобто застосування ч. 9 ст. 100 КПК у випадках, коли особою було вчинено злочин, не передбачений ст. 96-1 КК, вимушено має розглядатись як складова “вирішення питання про долю речових доказів”.

По-п'яте, п. 7) ч. 9 ст. 100 КПК передбачає, що документи, які є речовими доказами, залишаються в матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання. У свою чергу, в ст. 96-1 КК перелік предметів, які підлягають спеціальній конфіскації обмежений грошима, цінностями та іншим майном. Видається, що зберігання документів, які є речовими доказами, у матеріалах кримінального провадження не може вважатись проявом спеціальної конфіскації з двох причин: а) таке тимчасове зберігання навряд може вважатись “примусовим безоплатним вилученням...” у розумінні ст. 96-1 КК; б) у теорії кримінального права майном визнаються документи, що мають мінову вартість (можуть виконувати роль грошового еквіваленту) [3, с. 139-140], тому гіпотетично можна говорити, що положення ч. 1 ст. 96-2 КК та п. 7) ч. 9 ст. 100 КПК кореспондують між собою. Однак зі змісту ст.ст. 98, 99 КПК випливає, що не визнаються документами як особливими процесуальними джерелами доказів матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об’єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою

внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Тобто, на рівні п 7) ч. 9 ст. 100 КПК законодавець фактично веде мову про такі матеріальні об'єкти, на які не поширюється дія положень ст. 96-2 КК. Відтак, зберігання документів у матеріалах кримінального провадження не може розглядатись як прояв спеціальної конфіскації.

Таким чином, слід констатувати, що:

1) розмежування на рівні ст. 100 КПК спеціальної конфіскації та "вирішення питання про долю речових доказів та документів" не є техніко-юридичним огріхом кримінального процесуального закону;

2) таке розмежування, щонайменше, є виправданим, оскільки вищевказані правові заходи мають відмінну юридичну природу (правовий зміст);

3) спеціальна конфіскація являє собою так званий "інший" захід кримінально-правового характеру (визначальними у даному випадку є положення ст.ст. 96-1, 96-2 КК), а "вирішення питання про долю речових доказів та документів", очевидно, є специфічним заходом кримінально-процесуального характеру;

4) змістовно "вирішення питання про долю речових доказів та документів" охоплює випадки: а) вилучення грошей, цінностей та іншого майна, які "зберегли на собі сліди кримінального правопорушення" ("фрагмент" речення п. 1) ч. 9 ст. 100 КПК); б) знищення майна, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, або його передачу до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання (п. 4) ч. 9 ст. 100 КПК); в) переходу у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, які підлягають поверненню власнику (законному володільцю), у випадку невстановлення останнього (друга частина речення п. 5) ч. 9 ст. 100 КПК); г) застосуванням ч. 9 ст. 100 КПК у випадках, коли особою було вчинено злочин, не передбачений ст. 96-1 КК; г) зберігання документів, які є речовими доказами, в матеріалах кримінального провадження (п. 7) ч. 9 ст. 100 КПК).

На наш погляд, описаний вище стан речей швидше є наслідком несистемного унормування законодавцем питань застосування спеціальної конфіскації, аніж логічним та послідовним нормотворчим рішенням. Прийнявши ЗУ від 18.04.2013 № 222-VII, законодавець унеможливив ототожнення спеціальної конфіскації та "вирішення питання про долю речових доказів та документів", але натомість "сконструював" два різних за своїм характером правових заходи, один з яких є матеріально-правовим, а інший — процесуально-правовим.

При цьому видається вельми сумнівним, що другий із них у повній мірі відповідає конституційним (ст. 41 Основного Закону) та цивільно-правовим положенням (ст.ст. 353, 354 Цивільного кодексу України) щодо примусового

© Задоя К.П.

вилучення майна особи. Зокрема, передача майна, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання, очевидно, не може розглядатись ані як прояв конфіскації, ані як прояв реквізиції майна.

Окрім того, у випадку з "вирішенням питання про долю речових доказів та документів" власник майна (законний володілець), а також потерпілий та цивільний позивач позбавлені своєрідних процедурних гарантій, передбачених ч.ч. 10, 11 ст. 100 КПК.

З рештою видається неприйнятною сама ідея вирішувати питання про остаточне примусове позбавлення особи права власності (володіння) конкретним майном на підставі положень процесуального законодавства.

Усунення вищенаведених вад передбачає, на нашу думку, такі зміни до чинного законодавства:

1) сфера дії ст. 96-1 КК, щонайменше, має бути поширена на всі випадки, коли положення Особливої частини КК містять згадки про конфіскацію предметів, знарядь, засобів вчинення злочину. Оптимальним виходом була б можливість застосування судом спеціальної конфіскації незалежно від виду вчиненого злочину;

2) з тексту ч. 9 ст. 100 КПК слід взагалі вилучити згадки про "вирішення питання про долю речових доказів та документів";

3) ч. 9 ст. 100 КПК має повністю кореспондувати з ч. 1 ст. 96-2 КК, яка визначає коло предметів, до яких може бути застосована спеціальна конфіскація;

4) знищення майна, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, або його передача до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання; а також — перехід у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, які підлягають поверненню власнику (законному володільцю), у випадку невстановлення останнього, мають бути первинно обумовлені в матеріальному законодавстві (кримінальному або, принаймні, цивільному) і лише згодом знайти відображення в КПК;

5) беззастережна та остаточна відмова від процедури "вирішення питання про долю речових доказів та документів" також виглядає невиправданою. Щонайменше, вона має поширюватись на ситуації, передбачені п. 7) ч. 9 ст. 100 КПК у чинній редакції. Однак на рівні КПК така процедура має "фіксуватись" в окремому положенні закону (окремій частині ст. 100 КПК).

© Задоя К.П.

Використані джерела:

1. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
2. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.08 / Г. М. Собко. – К., 2008. – 20 с
3. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навчальний посібник / Н.О. Антонюк. - Л.: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. - 514 с.

У статті аналізуються положення нового Кримінального процесуального кодексу України щодо вирішення питання про долю речових доказів та документів. Автор розмежовує цей правовий захід від спеціальної конфіскації, звертає увагу на недоліки положень закону, вносить пропозиції по їх вдосконаленню.

***Ключові слова**: речові докази, документи, спеціальна конфіскація, правовий захід.*

В статье анализируются положения нового Уголовного процессуального кодекса Украины относительно решения вопроса о судьбе вещественных доказательств и документов. Автор отграничивает эту правовую меру от специальной конфискации, обращает внимание на недостатки положений закона, вносит предложения по их совершенствованию.

***Ключевые слова**: вещественные доказательства, документы, специальная конфискация, правовая мера.*

The article analyzes the provisions of the new Criminal Procedure Code of Ukraine regarding a deciding the issue of exhibits and documents. The author distinguishes this legal measure of special confiscation, draws attention to the shortcomings of the law, makes suggestions for their improvement.

***Keywords**: exhibits, documents, special confiscation, legal measure.*

© Задоя К.П.